

III. DESCOPERIRI MONETARE

Monede romane descoperite la Acidava (Enoșești, jud. Olt)

† Constantin PREDA*
și Aurelia GROSU**

Pe limesul Alutan inferior, la nord de orașul Romula, în Tabula Peutingeriană figurează fortificația romană cu numele de Acidava. Urmele acesteia au fost depistate pe terasa dreaptă a râului Olt, pe teritoriul actualei localități Enoșești, com. Piatra-Olt. Din păcate, castrul avea să fie distrus, în cea mai mare parte a sa, cu prilejul lucrărilor întreprinse în 1872, în vederea construirii căii ferate Slatina–Piatra-Olt. Unele prime informații sumare le datorăm lui Al. Odobescu, consemnate în *Antichitățile județului Romanai* (București, 1878, p. 17-18 și 176-177). După sondajele efectuate în 1881 de Butculescu, ale căror rezultate au rămas complet necunoscute, Gr. Tocilescu va reuși să înregistreze, pe baza a ceea ce se mai conservase din castru, date cu privire la zidul și tehnica de construcție și orientarea acestuia. Însemnările marelui arheolog, păstrate în manuscris, sunt singurele mărturii certe care s-au mai păstrat¹. Unele informații suplimentare, mai greu de verificat, le datorăm lui D. Tudor². Câteva investigații arheologice întreprinse în perioada 1970-1980 n-au mai adus nimic nou, în ciuda unor încercări, deloc credibile și imposibil de verificat, de a fixa forma și dimensiunile fortificației³.

Între 1990 și 2005, Muzeul de Istorie din Slatina, în colaborare cu Facultatea de Istorie a Universității „Hyperion”, au efectuat ample săpături arheologice în întreaga zonă a Acidavei⁴. Din castru nu s-au mai putut depista decât vagi urme ale laturei lui de est. În schimb, a fost identificată și cercetată o vastă așezare civilă romană. Pe o suprafață de mai multe hectare au fost stabilite trei sectoare ale acesteia, toate înșirate de-a lungul terasei Oltului. Primul se află în zona castrului (notat „Castru” în catalogul monedelor), al doilea spre sud, în apropiere de cula medievală (notat „Culă”) și al treilea spre VNV (sectorul „Moară”). Rezultatele obținute de pe urma acestor cercetări vor fi publicate de cel de-al doilea autor al acestei note.

Până la definitivarea și publicarea unei astfel de lucrări, am considerat util să punem în circuitul științific capitolul referitor la descoperirile monetare. Încă înainte de această dată, există informații mai vechi despre unele descoperiri întâmplătoare de monede. În această privință ar fi de amintit mai întâi descoperirea, în 1913, a unui tezaur alcătuit din 152 denari romani republicani, dintre care au fost recuperate doar 16 exemplare, emisiuni de la Domițian la Caracalla. Apoi se vorbește de un lot de 75 monede găsite

* Cabinetul Numismatic al Bibliotecii Academiei Române.

** Muzeul Județean Olt.

¹ Gr. Tocilescu, Biblioteca Academiei Române, mss., vol. 3139, p. 40.

² OR⁴, p. 119 și 258; I. Bogdan-Cătănciu, SCIVA, 32, 1981, 4, p. 547-549.

³ Cr. Vlădescu, Gh. Poenaru Bordea, SMMIM, 11, 1978, p. 137-142; I. Bogdan-Cătănciu, *Muntenia în sistemul defensiv al imperiului roman, sec. I-III*, Alexandria, 1997, p. 66.

⁴ C. Preda, A. Grosu, Arhivele Olteniei, S.N., 8, 1993, p. 43-57.

în timpul lucrărilor de terasament din anul 1879, fiind reprezentate emisiuni de la Traian, Faustina, Lucilla, Septimius Severus (Nicea), Constantin cel Mare și Constantius II⁵.

În ciuda amplelor cercetări arheologice din ultima vreme, numărul monedelor apărute în cursul săpăturilor este destul de redus, abia depășind cifra de 50 de piese. Sunt emisiuni romane imperiale, în parte și greco-coloniale, din sec. I-III. Starea lor de conservare este destul de precară, ceea ce a creat dificultăți la identificarea celor mai multe dintre ele, unele fiind determinate cu probabilitate sau au rămas neprecizate.

Cele mai vechi monede din întregul lot sunt emisiuni din sec. I, de la împărații Nero (1 AE), Vespasian (2 AR) și Domițian (2 AE). Alte două monede sunt atribuite cu probabilitate aceluiași secol. Desigur, toate aceste monede au ajuns la Acidava ulterior emiterii lor, după cucerirea Daciei, odată sau imediat după construirea castrului.

Din sec. II datează un număr de 17 monede, care se distribuie pe împărați astfel: Traian (5 AE), Hadrian (1 AR, 3 AE), Antoninus Pius (1 AR, 3 AE), Faustina I (1 AE), Marcus Aurelius și Commodus (2 AE) și Faustina II (1 AE, Pautalia).

Secolul III, de fapt prima jumătate a acestuia, se prezintă ceva mai bine mobilat în raport cu veacul precedent. Din această perioadă datează 22 monede: Septimius Severus (1 AR, 1 AE, 1 AE Nicopolis ad Istrum), Iulia Domna (2 AE), Caracalla (2 AR, 1 AE), Geta (1 AR, 1 AE), Macrinus (1 AE), Elagabal (1 AR, 3 AE, 1 AE Cyzic), Iulia Maesa (1 AR), Severus Alexander (2 AR, 1 AE), Gordian III (1 AE Viminacium) și Filip Arabul (1 AE Deultum). Pe nominaluri situația se prezintă astfel: 10 denari, dintre care 2 din sec. II și 8, poate în mod neașteptat, din sec. III; 7 dupondii și 4 sesterti, toți din sec. II; 8 AE din seria pieselor foarte mici, tipice descoperirilor din castru și așezări civile, toate din sec. III; 7 AE greco-coloniale din Nicopolis ad Istrum, Pautalia, Deultum, Cyzic, Viminacium, Nicea și una neprecizată.

Un astfel de tablou statistic nu este în măsură să ne ofere posibilitatea să vorbim de un real proces de circulație. Numărul extrem de mic de monede în raport cu vasta așezare civilă de la Enoșești, precum și cu descoperirile sensibil mai mari din așezări similare⁶, permit doar unele sumare aprecieri ce ar putea aminti de un astfel de proces de circulație. Repartiția cantitativă pe primele două sectoare („Culă” și „Castru”) este relativ egală. Ceva mai slab este reprezentat sectorul „Moară”, unde volumul săpăturilor a fost mai redus și unde se poate vorbi de partea oarecum periferică a așezării. Luând în calcul situația descoperirilor pe perioade mari de timp constatăm că întreg secolul II este reprezentat de un infim număr de monede, fiecare împărat fiind documentat doar prin câteva exemplare, indiferent de anii de domnie. Un oarecare reviriment poate fi înregistrat pentru prima jumătate a secolului III, chiar dacă nici acesta nu se poate ridica la nivelul așteptărilor. Ar fi de subliniat totuși câteva aspecte. Surprinde oarecum numărul relativ mare de denari, într-o perioadă când această categorie monetară începe să decadă și să fie înlocuită de antoninian, care nu este reprezentat prin nici un exemplar. Se cuvine a mai remarca și prezența emisiunilor mici de bronz, care se dovedesc a fi o categorie aparte, specifică așezărilor civile romane în general. O ultimă constatare cu privire la descoperirile din această perioadă se referă la prezența monedelor greco-coloniale. Trei dintre acestea provin, oarecum normal, din Moesia Inferior și din Tracia (Nikopolis ad Istrum, Pautalia și Deultum), una din Moesia Superior (Viminacium) și alta din Cyzic. Pătrunderea unor astfel de emisiuni la Acidava nu constituie o surpriză. Astfel de monede apar oarecum curent în așezări și castru, nu numai în cele de pe limesul Alutan, ci deopotrivă și în situri din aceeași vreme din toată Dacia. Constatăm însă și în cazul de față absența totală a emisiunilor greco-coloniale din orașele de pe coasta dobrogeană a Mării Negre. Nu știm dacă distanța dintre cele două zone sau lipsa unor raporturi mai strânse dintre provincia Dacia și zona maritimă a Moesiei Inferior ar putea fi cauza absenței acestei categorii de monede pontice.

⁵ OR⁴, *loc. cit.*; C. Preda, BSNR, 86-87 (1992-1993), 1996, p. 112; Gh. Poenaru Bordea, SCN, 12, 1998, p. 61.

⁶ Gh. Popilian, *Oltenia*, 1, 1980, p. 75-77 (Slăveni); E. Petac, *Circulația monetară în Dacia romană*, teză

de doctorat, Universitatea din București, 2000, p. 506-507, 521; R. Ardevan, *Anuarul Muzeului din Gherla, Cluj-Napoca*, 2006, p. 41-48; idem, *EphNap*, 3, 1993, 111-122; idem, *Revista Bistriței*, 20, 2006, p. 152-163 (Ilișua).

Dacă materialul monetar recoltat nu ne îngăduie să vorbim cât de cât de un proces efectiv de circulație la Acidava, aceleași descoperiri vin să confirme unele constatări importante, potrivit cărora, pe întreg limesul Alutan nu mai apar emisiuni romane imperiale după anii de domnie ai lui Filip Arabul. Am văzut că și la Enoșești cea mai recentă monedă este de la Filip Arabul, o emisiune colonială de la Deultum. În cercetările de până acum din toate castrerele și așezările civile ale acestora, de la Slăveni, Romula, Stolniceni, Arutela, Sâmbotin-Castra Traiana și Căineni-Pons Vetus, toate monedele se opresc, fără excepție, la mijlocul secolului III⁷. După această dată și până la retragerea aureliană s-au scurs peste două decenii, timp în care în centrele amintite nu a mai apărut nicio monedă. Fără îndoială, nu poate fi vorba de o simplă întâmplare. O cauză importantă trebuie să se afle la baza unei astfel de realități. Constatarea aceasta a fost făcută de mai multă vreme și a fost pusă în legătură cu o primă etapă a retragerii romane din Dacia, respectiv din zona de est a Olteniei. Evenimentul este atribuit domniei lui Gallienus, după cum rezultă și din o bună parte a izvoarelor scrise⁸. În plus se consideră că evenimentul respectiv face parte dintr-un proces mai extins și continuu al retragerii romane din Dacia, care începe în vremea lui Gallienus și se încheie la începutul domniei lui Aurelian⁹.

Rămâne totuși inexplicabilă absența totală a monedelor pe o perioadă de cel puțin un deceniu, dintre finalul domniei lui Filip Arabul și anii în care Gallienus s-a aflat la cârma Imperiului (260-268). Să fie vorba de abandonarea limesului Alutan și a părții de est a Daciei inferioare încă de la mijlocul secolului III? O astfel de ipoteză este oricum tentantă, dar pentru acceptarea ei se impun investigații mai ample și cu argumente suplimentare de ordin arheologic, numismatic și istoric.

CATALOGUL MONEDELOR

Nero

1. As ↑ 7,29 g; 29 mm.
BMC, 232, Roma, a. 64-66.
2004, Castru, car. 9, – 0,30 m.

Vespasian

2. Denar ↓ 2,23 g; 19 mm.
BMC, 438 ?; RIC, 334?, Roma, a. 69-72.
2002, Culă, S. XVIII, car. 18, – 0,45 m.
3. Denar ↓ 3,05 g; 20 mm.
BMC, 184; RIC, 99, Roma, a. 75.
2000, Castru, IX, car. 5, – 0,75 m.

Domițian

4. As ↓ 8,00g; 28 mm.
BMC, 401?, Roma, a. 87?
Moară, passim.

5. Dupondius, 12,20 g; 23 mm.
RIC, 403 ? sau 404 ?, Roma, a. 92-94.
2003, Culă, S. XX, car. 17, – 0,40 m.

Epoca Flaviilor

6. Dupondius, 9,90 g; 27 mm.
2003, Culă, S. XIX, car. 2, – 0,25 m.

Romană imperială, sec. I

7. Sestertius, 20,55 g; 33 mm.
1999, Culă, S. III, car. 15, – 0,20 g.

Traian

8. AE ↑ 1,70 g; 19 mm.
BMC, 400 ?, dar AR.
1999, Culă, S. III, car. 15, – 0,90 m.

⁷ Gh. Popilian, *loc. cit.*; Gh. Bichir, P. Bardășu, *Materiale*, 1983, p. 36 și 339 (Stolniceni); D. Tudor, Gh. Poenaru Bordea, Cr. Vlădescu, *SMMIM*, 2-3, 1969-1970, p. 12-42; D. Tudor, H. Nubar, P. Purcărescu, *Materiale*, 1971, p. 245-249; E. Petac, *op.cit.*, p. 27-40 (Căineni-Pons Vetus) și p. 515 (Sâmbotin-Castra Traiana); O. Dudău, *Circulația monetară în castrerele de trupe auxiliare din Provincia Dacia*,

Timișoara, 2006, p. 96, 104, 131-135.

⁸ OR⁴, p. 39-40; idem, *Historica*, 14, 1965, p. 368, 380; Aurelius Victor, 33, 3; Eutropius, IX, 7; Rufius Festus, VIII, Orosius, VII, 22, 7; Iordanes, 217.

⁹ D. Ruscu, *ActaMN*, 35, 1, 1998, p. 235-253; C. Preda, în *Fontes Historiae. Studia in honorem Demetrii Protase*, Bistrița-Năsăud, 2006, p. 531-536.

9. Sestertius ↓ 24,12 g; 34 mm.
BMC, 1015, Roma, a. 114-115.
1999, Culă, S. V, car. 11, – 0,40 m.
10. Sestertius ↓ 26,53 g; 34 mm.
BMC, 1041, Roma, a. 116-117.
2005, Moară, S. XV, car. 4, – 0,30 m.
11. Dupondius. 9,18 g; 28 mm.
2004, SD, passim.
12. As. 10,57 g ; 24 mm.
Moară, S, car. 7, – 0,45 m.
- Hadrian**
13. Denar ↓ 3,49 g; 17 mm.
BMC, 707; RIC, 265, Roma, a. 134-138.
1998, passim.
14. Dupondius ↓ 13,10 g; 27 mm.
BMC, 1237; RIC, 604, Roma, a. 119-121.
2001, Culă, S. XVI, car. 6.
15. Dupondius ↓ 13,95 g; 27 mm.
BMC, 1239; RIC, 605, Roma, 119-138.
2001, Culă, S. XVIII, car. 2, – 0,70 m.
16. Sestertius ↓ 22,59 g; 33 mm.
BMC, 1363; RIC, 969, Roma, a. 119-138.
1990, Culă, S. II, car. 10, – 0,40 m.
- Antoninus Pius**
17. Denar ← 2,07 g; 17 mm.
BMC, IV, p. 132-135; Roma, a. 157-158.
1999, Castru, S. VI, gr. 2.
18. Dupondius ↓ 8,45 g; 28 mm.
BMC, 1342 ?, Roma, a. 140-143.
2000, Moară, S. I, car. 9, – 0,55 m.
19. Dupondius ↑ 11,75 g; 27 mm.
BMC, 1997; RIC, 952, Roma, a. 155-156.
2000, Castru, S.X, car. 3, – 0,60 m.
20. Sestertius ↑ 17,15 g; 30 mm.
2000, Castru, S. V, car. 4, – 0,50 m.
- Faustina senior**
21. Dupondius ↑ 9,95 g; 25 mm.
BMC, 1568, Roma.
1999, Castru, S. III, car. 1, – 0,75 m.
- Marcus Aurelius**
22. Dupondius ↑ 9, 70 g; 25 mm.
BMC, 1542; Roma, a. 175-176.
Castru, S. VI, car. 3, – 0,25 m.
- Marcus Aurelius sau Commodus**
23. As ↓ 6,40 g; 25 mm.
1999, Castru, S. V, – 0,30 m.

Faustina II – Pautalia

24. AE 5,96 g; 19 mm.
N.A. Mušmov, *Antičnite moneti na Balkanskija Poluostrrov i monetite na bălgarskite care*, Sofia, 1912, p. 233, nr. 4116, a. 161-174.
1990, Culă, S. I, car. 8, – 0,50 m.

Septimius Severus

25. Denar ↑ 1,92 g; 17 mm.
RIC, 284 ?, Roma, a. 202-210.
1997, Culă, passim.
26. AE 2,36 g; 18 mm.
Rv. complet șters.
1998, Castru, S. II, car. 12, – 0,50 m.

Septimius Severus ? – Nikopolis ad Istrum

27. AE ↓ 8,05 g; 26 mm.
Pick, 1252?
1999, Castru, S. III, car. 3, – 0,25 m.

Iulia Domna

28. AE ↑ 2,24 g; 24 mm.
BMC, 90; RIC, 581, Roma, a. 198-209.
1999, Castru, S. II, car. 21, – 0,60 m.
29. AE 2,01 g; 20 mm.
2001, Culă, S. XVI, car. 9, – 0,15 m.

Caracalla

30. Denar ↓ 2,54 g; 19 mm.
BMC, 98; RIC, 225, Roma, a. 210-213.
1999, Castru, car. 3, – 0,20 m.
31. Denar ↑ 2,16 g; 17 mm.
BMC, 94; RIC, 240, Roma, a. 214.
1997, Culă, passim.
32. AE (aurită) ↑ 3,30 g; 22 mm.
Av. IMP.CAES.M.AVP.ANTONISC. Bustul lui Caracalla laureat și drapat spre dr.
Rv. LIBER[AL] AVG VIII. Libertas în picioare spre st., ține *abaccus* și cornul Abundenței.
BMC și RIC nu cunosc; probabil un fals provincial.
2003, Culă, S. XXII, car. 9, – 0,80 m.

Geta

33. Denar ↓ 2,42 g; 16 mm.
BMC, 757; RIC, 107, monetărie orientală, a. 202.
Culă, passim.
34. AE ↑ 2,55 g; 19 mm.
Rv. indescifrabil.
2000, Moară, passim.

Macrinus

35. AE ↑ 2,00 g; 18 mm.
BMC, 47, dar AR, Antiochia, a. 217.
1999, Castru, S. VI, car. 5, – 0,25 m.

Elagabal

36. Denar ↑ 2,60 g; 20 mm.
BMC, 189; RIC, 56, Roma, a. 220-222.
2000, Moară, S. I, car. 14, – 0,40 m.
37. AE ↑ 2,84 g; 19 mm.
BMC, 257 (dar AR); RIC, 177 (dar AR), Roma, a. 221.
1994, Culă, S. VI, car. 2, – 0,60 m.
38. As ↑ 2,62 g; 19 m.
BMC, 441; RIC, 325, Roma, a. 221.
1994, Culă, passim.
39. AE ↓ 2,70 g; 18 mm.
BMC, 208, Roma, a. 208.
1999, Castru, car. 7, – 0,30 m.

Elagabal – Cyzic

40. AE ↓ 2,50 g; 15 mm; slab conservată.
1998, Castru, passim.

Iulia Maesa

41. Denar ↑ 3,03 g; 19 mm.
BMC, 76; RIC, 268, Roma.
1998, Castru, S. II, car. 1, – 0,46 m.

Severus Alexander

42. Denar ↑ 2,85 g; 20 mm.
RIC, 177, Roma, a. 233-235.
1999, Castru, S. II, car. XV.

43. Denar ↑ 2,46 g; 19 mm.
RIC, 178, Roma, a. 222-228.
2005, Moară, SD, passim.

Severus Alexander – Nikaia

44. AE ↓ 3,15 g; 20 mm.
Rv. Acvilă între două stindarde; NIKAIA,
în exergă ΩN.
BMC-Greek, Bithynia, p. 168, nr. 104.
2004, Castru, car. 5, – 0,50 m.

Gordian III – Viminacium

45. Sestertius ↑ 18,87 g; 30 mm.
F. Martin, *Kolonial-Prägungen aus Moesia Superior und Dacia*, Budapesta-Bonn, 1992, p. 34-35, nr. 1.30-1.33, a. 242-243.
1994, Culă, S. VI, car. 18, – 1,00 m.

Filip Arabul – Deultum

46. AE ↓ 6,40 g; 24 mm.
J. Jouroukova, *Die Münzprägung von Deultum*, Berlin, 1973, nr. 454.
2000, Culă, S. XVIII, car. 4, – 0,40 m.

Colonială neprecizată

47. AE 9,30 g; 21 mm.
1999, Castru, S. III, car. 12 – 0,30 m.

Romane imperiale, sec. II-III

- 48-50. AE, neprecizate din cauza slabei conservări.

Römische Münzen von Acidava (Enoșești, Kreis Olt)

ZUSAMMENFASSUNG

Das römische Lager Acidava, heute Enoșești, Kreis Olt, gehört zum Limes Alutanus, nördlich von der antiken Stadt Romula. In den Jahren 1990-2005 wurden in der Siedlung des Lagers die archäologischen Ausgrabungen durchgeführt. Während diesen Forschungen wurden etwas mehr als 50 römische Kaisermünzen gefunden. Sieben Münzen datieren aus dem ersten Jahrhundert v. Chr., vor der Eroberung Dakiens. Die anderen sind die Münzprägungen aus 2-3.Jh., von Traian bis Philippus II (244-249). Unter diesen gibt es einige Griechisch-kolonial Münzen von Nikopolis ad Istrum, Deultum, Pautalia, Cyzikos, Nikaia und Viminacium.

Wie in den anderen Lagern und ihren Siedlungen, sind auch in Acidava die frühesten Münzen aus der Zeit Philippus II. Die Abwesenheit der späteren Münzen von dem ganzen Limes Alutanus ist abhängig von dem römischen Rückzug aus der Provinz Dakien, der schon in der Zeit Gallienus, oder früher, begonnen hat.